

Redactionele kanttekeningen

Erosie van het eigendomsrecht

T. Koopmans, 'Erosie van het eigendomsrecht', *Rechtsgeleerd Magazijn Themis*, 1980, pp.2-3. [Juridisch Stippelwerk]

Toen Valkhoff in 1938, op zijn eigen wijze het honderdjarig bestaan van het BW vierend, zijn boek over 'Een eeuw rechtsontwikkeling' liet verschijnen, was het eerste en meest uitvoerige hoofdstuk daarvan al gewijd aan 'de uitholling van de eigendom'. Misschien was 'uitholling' wel niet zo'n goede beeldspraak, omdat bij uitholling juist eerst de kern pleegt te worden aangetast; maar het door Valkhoff gesignaleerde verschijnsel heeft zich in elk geval ook na 1938 doen gevoelen — zeker de laatste jaren, als wordt er niet zoveel aandacht meer aan besteed. Terwijl de Hoge Raad zich aan het begin van de eeuw nog druk kon maken om de plicht van de grondeigenaar de plaatsing van een lantaarnpaal te gedogen, doet een arrest uit die tijd ons nu aan als een echo uit lang vervlogen tijden, als iets dat even ver van ons afstaat als de mancipatio uit het Romeinse recht. Het netwerk van voorschriften dat op grond van Wet Ruimtelijke Ordening en Woningwet, belemmeringenwetten en wetgeving inzake natuurschoon en monumentenzorg om vrijwel elk stukje onroerend goed is uitgegoid, laat dikwijls van het 'meest volledige recht' van de eigenaar niet zo bar veel over. De herinvoering van de Wet Vervreemding Landbouwgronden, nu waarschijnlijk op permanente basis — en dat nog wel onder een geenszins socialistische regering —, zal er weer een schepje bovenop doen. Men kan zich afvragen of de beperkingen op de eigendom van onroerend goed niet kwantitatief zo'n sprong hebben gemaakt dat het recht ook kwalitatief is beïnvloed: is de eigenaar niet een soort leenman geworden, die zijn stukje grond beheert om het dienstbaar te maken aan functies die er door anderen aan zijn toegedacht?

Maar er is meer.

In de eerste plaats worden de rechten van gebruikers tegenover die van eigenaars verder versterkt; de eerste aanloop tot die ontwikkeling is ook al bij Valkhoff te vinden. De nieuwe huurwetgeving trekt in dit opzicht met vrij vaste hand ontwikkelingslijnen door die de geschiedenis van de laatste halve eeuw al enigszins liet zien. Het is vooral de combinatie van deze huurwetgeving met het pachtrecht en met het regime dat op bedrijfspanden toepasselijk is, die de versterking van het gebruiksrecht tot een van de belangrijkste onderdelen van ons civielrechtelijke arsenaal maakt. De rechtspositie van de gebruiker gaat ons kennelijk langzamerhand meer aan het hart dan die van de eigenaar, en het verschil tussen zakelijke en persoonlijke gebruiksrechten kunnen wij voortaan gevoeglijk overlaten aan de rechtshistorici.

Er is een aantal andere ontwikkelingen die men in hetzelfde perspectief kan zien. Eén daarvan is de betrekkelijk zachte hand waarmee onze rechtsorde omspringt met het krakersprobleem; kennelijk vinden wij (en met 'wij' bedoel ik: wij als samenleving) dat op een of andere manier de belangen van feitelijke, zij het onwettige gebruikers, moeten worden afgewogen tegen het belang van de eigenaar om een pand leeg te laten staan. De incidentele discussies over dit onderwerp in het Parlement gaan in elk geval een aardig eind die kant op. Een andere evolutie die zich aftekent is de groeiende neiging om bij particuliere of confes-

sionele instellingen die zich met onderwijs of welzijnswerk bezighouden, aan personeel, leerlingen, studenten en cliënten bepaalde rechten met betrekking tot de inhoud van de vervulde taken toe te kennen, ongeacht wat de instelling in kwestie, als eigenares van het etablissement, daarvan vindt.

En dat brengt ons op een tweede probleem: het lossnijden van de band tussen de zeggenschapsstructuur en de eigendomsverhoudingen. Sinds Burnham's schriftuur over de 'managerial revolution' waren wij al eraan gewend niet meer de aandeelhouders van de vennootschap te zien als eigenaren van de vennootschap die op die grond de zeggenschap in de onderneming van de vennootschap uitoefenen. Te onzent heeft die leer zijn juridische vertaling gevonden in de dissertatie van Löwensteyn, met zijn nadruk op het zelfstandig gezag van het bestuur. De volgende verschuiving is evenwel reeds begonnen: ook de ondernemingsleiding, het 'management', is niet meer in staat ingrijpende beslissingen door te zetten tegen de wil van de vakbonden, van de ondernemingsraad, of van een actief personeelsbestand. Dat die verschuiving niet tot Nederland beperkt is leert ons het conflict rondom 'The Times'. De rechtspraak reikt daarbij soms de helpende hand, door bepaalde beslissingen te wraken wanneer er niet voldoende vooroverleg is geweest. De omslachtige besluitvormingsprocedures die ons politieke leven kenmerken gaan hun parallel vinden in de kwartaire sector en in het bedrijfsleven.

Ik noteer dit alles zonder er een waarderingsoordeel aan te verbinden. Valkhoff kwalificeerde de ontwikkelingen die hij waarnam als 'vermaatschappelijking' van het privaatrecht (p.243 van de eerste druk). Op de latere ontwikkelingen is die term in elk geval in zoverre toepasselijk, dat de 'sociale functie' van subjectieve rechten, en van daarmee vergelijkbare belangen, sterk op de voorgrond is komen te staan. De crux is vooral hoe, en door wie, moet worden uitgemaakt wat voor ons recht de implicaties zijn van die sociale functie. Regelgevers, rechters en agerende justitiabelen zijn meestal teveel op een concrete doelstelling gericht om zich zorgen te maken over zo'n algemeen probleem.

Dat probleem wordt ook niet opgelost door onze rechtsgemeenschap van benamingen als 'sociale rechtsstaat' te voorzien: het gaat er juist om hoe inhoud moet worden gegeven aan dat 'sociale', en daarmee zijn wij niet zoveel verder gekomen sinds Duguit — naar men mij geleerd heeft — voor het eerst in dit verband over de 'fonction sociale' sprak. Misschien moet er een nieuwe Duguit opstaan om de erosie van het eigendomsrecht te voorzien van een passende juridische theorie.

T.K.